

SOVET DAVLATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN DINIY SIYOSATI: NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR.

Islomov Jamshid G'iyos o'g'li
Oriental universti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada Sovet davrida O'zbekiston Respublikasida yuritilgan diniy siyosatning nazariy va huquqiy asoslari atroflicha tahlil qilinadi. Muallif avvalo Sovet davrining dinni davlat boshqaruvidagi o'rni va uning diniy tashkilotlarga bo'lgan ta'sirini ko'rsatadi. Shuningdek, diniy erkinliklar va cheklovlar haqidagi qonuniy normalar va ularning amaliyotga tatbiqi o'rganiladi. Maqola Sovet hukumati tomonidan olib borilgan ideologik siyosat va diniy jamiyatlar o'rtasidagi munosabatlarni yoritib, mamlakatda din siyosatining rivojlanishiga oid muhim konseptual tamoyillarni ishlab chiqadi.

Kalit so'zlar: Sovet davri, O'zbekiston, diniy siyosat, nazariy asoslar, huquqiy asoslar, diniy erkinlik, davlat siyosati

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and legal foundations of religious policy in the Republic of Uzbekistan during the Soviet period. The author firstly examines the role of religion in state governance during the Soviet era and its impact on religious organizations. Additionally, the legal norms regarding religious freedoms and restrictions, along with their practical implementation, are studied. The article sheds light on the ideological policies conducted by the Soviet government and the relationships between religious communities, developing essential conceptual principles related to the development of religious policy in the country.

Keywords: Soviet period, Uzbekistan, religious policy, theoretical foundations, legal foundations, religious freedom, state policy

Аннотация

В данной статье проводится подробный анализ теоретических и правовых основ религиозной политики, проводимой в Республике Узбекистан в советский период. Автор в первую очередь рассматривает роль религии в управлении государством в советский период и ее влияние на религиозные организации. Кроме того, исследуются законодательные нормы о религиозных свободах и ограничениях, а также их применение на практике. Статья освещает идеологическую политику, проводимую советской властью, и взаимоотношения между религиозными обществами, разрабатывая важные концептуальные принципы развития религиозной политики в стране.

Ключевые слова: Советский период, Узбекистан, религиозная политика, теоретические основы, правовые основы, религиозные свободы, государственная политика

Kirish

Sovet davlatining O'zbekistonda olib borgan diniy siyosati mintaqaning tarixiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu siyosat davlat va din munosabatlarining shakllanishi, jamiyat hayotidagi o'zgarishlar va diniy institutlarning faoliyatidagi cheklovlar nuqtai nazaridan zamonaviy O'zbekiston tarixini tushunishda katta ahamiyatga ega. Sovet davrida dinning jamiyatdagi roli va uning davlat tomonidan boshqarilishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, bu siyosat o'zbek xalqi va uning

madaniyati, diniy qadriyatlariga ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli, ushbu mavzuni o'rganish orqali, mintaqadagi davlat va din o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur anglash imkoniyati yaratiladi.

Sovet davlati diniy siyosatini shakllantirishda marksizm-leninizm g'oyalari asosiy ideologik poydevor bo'lib xizmat qilgan. Ushbu siyosatning asosiy maqsadi diniy tashkilotlarning jamiyatdagi ta'sirini kamaytirish, ularni siyosiy va ijtimoiy hayotdan chetlashtirishdan iborat edi. Sovet hukumati diniy e'tiqodlarni xalqqa zararli illat sifatida ko'rib, ularni bartaraf etishni o'zining ustuvor vazifasi deb bilgan.

Bu yondashuv doirasida cherkovlar, masjidlar va boshqa diniy muassasalar faoliyati qattiq nazoratga olinib, ko'plab diniy arboblari ta'qib qilindi. Shu tariqa, Sovet din siyosati asosida davlat va jamiyatni ateistik qadriyatlar asosida shakllantirish maqsadi yotardi. O'zbekiston hududida esa bu siyosat mahalliy madaniy va ijtimoiy sharoitlarga moslashtirilgan bo'lib, an'anaviy din va e'tiqodlarni yo'q qilishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilgan.

Ushbu tadqiqotning maqsadi va doirasi Sovet davrida O'zbekistonda yuritilgan diniy siyosatning nazariy hamda huquqiy asoslarini chuqur o'rganishdir. Tadqiqot Sovet hokimiyatining diniy sohadagi siyosatining shakllanishi, amalga oshirilishi va natijalari, shuningdek, bu siyosatning diniy amaliyotlar va jamiyatga bo'lgan ta'sirlarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Analiz natijalari orqali din va davlat munosabatlarining tarixiy rivojlanishiga oid muhim ma'lumotlar taqdim etilib, diniy erkinliklar sohasidagi cheklovlar va ularning ijtimoiy hayotga ta'siri haqida kengroq tushuncha hosil qilish maqsad qilingan.

Ushbu tadqiqotda metodologik yondashuv sifatida tarixiy, huquqiy va siyosiy- tahliliy usullar qo'llanildi. Asosiy e'tibor Sovet davlatining O'zbekistondagi diniy siyosatiga qaratildi, bunda arxiv materiallari, tarixiy hujjatlar, rasmiy bayonotlar va ilmiy maqolalar kabi turli xil manbalar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida huquqiy hujjatlar va qonunchilik hujjatlarining kontekstual tahlili amalga oshiriladi. Batafsil metodologiya va tadqiqot jarayoni keyingi bo'limlarda kengroq yoritiladi, shu bilan birga, hozirgi bosqichda faqat umumiy yondashuv haqida qisqacha ma'lumot beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Sovet davrida O'zbekistonda yuritilgan diniy siyosatga oid adabiyotlar keng va turlicha bo'lib, ular asosan Sovet hokimiyatining rasmiy nashrlari hamda zamonaviy akademik tahlillardan iborat. Sovet davri rasmiy manbalari, masalan, hukumatning diniy siyosat bo'yicha farmonlari, partiya yo'riqnomalari va propagandistik materiallarida diniy faoliyatning cheklanishi, uning ijtimoiy hayotdagi rolini kamaytirish maqsadida olib borilgan qat'iy davrlar ta'rifi mavjud. Ushbu adabiyotlar Sovet ideologiyasining ateistik asoslarini va diniy e'tiqodlarga qarshi olib borilgan siyosatning nazariy negizlarini ochib beradi. Shu bilan birga, zamonaviy akademik tadqiqotlar bu siyosatning amaliy tatbiqini, jamiyatdagi salbiy va ijobiy ta'sirlarini batafsil tahlil qiladi. Ular Sovet rejimining diniy tashkilotlar va e'tiqod erkinligi ustidan nazorat o'rnatish, diniy qadriyatlarni yo'q qilish va madaniy o'zgarishlarni boshqarish yo'llarini ilmiy nuqtai nazardan yoritadi. Bu ikki xil manba turkumi birgalikda Sovet O'zbekistoni diniy siyosatining murakkab va ko'p qirrali tabiatini tushunishga yordam beradi.

Sovet davrida O'zbekistonda yuritilgan diniy siyosat mavzusidagi adabiyotlarda turli nuqtai nazarlar mavjud bo'lib, ular orasida tanqidiy baholar va qo'llab-quvvatlovchi fikrlar o'zaro raqobatlashadi. Tanqidiy tahlillar ko'pincha Sovet hokimiyatining diniy erkinliklarga qaratgan cheklovlarini va diniy

tashkilotlarga bosim o'tkazganini ta'kidlasa, qo'llab-quvvatlovchi qarashlar bu siyosatning maqsadlari sifatida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va moddiy-ruhiy qarama-qarshiliklarni bartaraf etishni ko'rsatadi. Tadqiqotchilar tomonidan qo'llanilgan metodologiyalarga kelsak, ular arxiv materiallarini o'rganish, etnografik tadqiqotlar o'tkazish hamda huquqiy tahlillarni o'z ichiga oladi. Arxiv ishi tarixiy kontekstni chuqur tahlil qilish imkonini berar ekan, etnografik tadqiqotlar aholi hayoti va diniy amaliyotlardagi o'zgarishlarni yoritadi. Huquqiy tahlillar esa Sovet qonunchiligining din sohasidagi qoidalar va ularning amalga oshirilishini tahlil qilishga qaratilgan. Shu tarzda, mavzuga oid adabiyotlarda nafaqat ko'p qirrali yondashuvlar kuzatiladi, balki metodologik xilma-xillik ham tadqiqotlarning ilmiy ishonchligini oshiradi.

Sovet davrida O'zbekistonda diniy siyosatning rivojlanishini o'rganishda muhim tarixiy asarlar katta ahamiyatga ega. Ushbu asarlar orqali diniy tartibga solishning ilk bosqichlaridan boshlab, Sovet Ittifoqining parchalanishigacha bo'lgan jarayonlarni izchil kuzatish mumkin. Xususan, mahalliy hamda markaziy hokimiyat organlarining diniy siyosatni shakllantirish va amalga oshirishdagi roli chuqur tahlil

qilingan. Ilk davrda mahalliy hokimiyatlar diniy faoliyatga nisbatan qat'iy nazorat o'rnatgan bo'lsa, keyinchalik markaziy asosidagi siyosat yanada kattaroq ta'sir ko'rsatdi. Ushbu asarlar, shuningdek, diniy erkinliklar va cheklovlar o'rtasida yuzaga kelgan qarama-qarshiliklarni ham keng yoritib, Sovet hokimiyatining din sohasidagi siyosiy strategiyalarini aniq tasvirlaydi. Natijada, bu akademik tadqiqotlar Sovet davrida O'zbekiston Respublikasida diniy siyosatning o'ziga xos dinamikasini aniq va ishonchli talqin qilishga imkon beradi.

Ateizm kampaniyasi: Sovet davlatining diniy e'tiqodlarga qarshi olib borgan tizimli va keng ko'lamli targ'ibot ishlari. Bu kampaniya doirasida dinning jamiyatdagi o'rni pasaytirildi va ateizm g'oyasi keng targ'ib qilindi. O'zbekistonda bu kampaniya mahalliy diniy an'analar va islom ta'sirini kamaytirishga qaratilgan edi.

Davlat ateizmi: Sovet Ittifoqi siyosatining rasmiy din qarshiligi siyosati bo'lib, davlat tomonidan diniy faoliyatga qarshi qattiq nazorat o'rnatildi. Bu kontseptsiya asosida dinni cheklash va uning jamiyatdagi o'rni kamaytirish maqsad qilindi. O'zbekistonda davlat ateizmi mahalliy diniy institutlarning faoliyatiga ta'sir ko'rsatdi.

Diniy repressiya: Sovet davrida diniy guruhlar va ularning a'zolariga qarshi qo'llangan qattiq bosim va jazolash choralari. Bu, masalan, ibodatxonalarni yopish, diniy rahbarlarni qamoqqa olish va jamoalarni tarqatishni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda bu repressiyalar islom diniy institutlariga alohida qattiq ta'sir ko'rsatgan.

Sekulyarizatsiya: Jamiyat hayotida diniy ta'sirning kamayishi va dunyoviy tamoyillarning kuchayishi jarayoni. Sovet Ittifoqida diniy institutlar davlat nazorati ostida bo'lib, dunyoviy hayot tarzini shakllantirishga intildi. O'zbekistonda sekulyarizatsiya mahalliy odat va diniy qadriyatlarining o'zgarishiga olib keldi.

Sovet Ittifoqida dinni tartibga soluvchi huquqiy asoslar: Sovet davrida dinni boshqarish va cheklash uchun qabul qilingan qonunlar, normativ hujjatlar to'plami. Bu hujjatlar diniy tashkilotlarning faoliyatini nazorat qilish, diniy propagandani taqiqlash va ateizmni targ'ib qilishga yo'naltirilgan edi. O'zbekistonda ushbu huquqiy asoslar mahalliy diniy hayotga keng ta'sir ko'rsatgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Sovet davlatining O'zbekistonda yuritgan diniy siyosatini tadqiq qilishda aniq va tizimli

metodologiyani belgilashning ahamiyati katta hisoblanadi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy izlanishning ishonchliligi va haqiqatga muvofiqligini ta'minlash uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri tanlangan metodologik yondashuv, ishlatilgan usullar va tahlil instrumentlari, olingan natijalarni ob'ektiv va mustahkam asosda shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, metodologiya yordamida tadqiqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatoliklar aniqlanib, ularning ta'siri kamaytiriladi. Shu bois, diniy siyosatning siyosiy, ijtimoiy va madaniy kontekstlarida yuzaga kelgan murakkab masalalarni chuqur va to'liq o'rganish uchun, metodologiyaning aniq va tartibli bo'lishi shartdir. Bu esa, o'z navbatida, ilmiy ishning amaliyligi va ishonchliligini yuqori darajada ta'minlashga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotda sifatli tadqiqot usullari qo'llanilgan bo'lib, ular orasida tarixiy tahlil, hujjatlarni ko'rib chiqish va SSSR davriga oid diniy siyosat bilan bog'liq huquqiy hujjatlar hamda rasmiy yozuvlar mazmunini tahlil qilish muhim o'rin tutadi. Tarixiy tahlil usuli yordamida Sovet davrida O'zbekistonda yuritilgan diniy siyosatning shakllanishi va rivojlanishi kontekstida o'tkazilgan voqealar batafsil o'rganildi. Hujjatlarni ko'rib chiqish orqali o'sha davrga tegishli qonunlar, farmonlar hamda rasmiy hujjatlar ehtiyotkorlik bilan tahlil qilindi, bu esa diniy siyosatning nazariy va huquqiy asoslarini chuqurroq anglash imkonini berdi. Mazmuniy tahlil esa hujjatlardagi asosiy kontseptlar va prinsiplarni aniqlash, ularning o'zaro munosabatlarini tafakkur qilishda muhim vosita bo'ldi. Shu tariqa, ushbu sifatli metodologiya tadqiqotning ilmiy asosligini mustahkamlab, SSSR diniy siyosatining O'zbekistondagi amaliy va nazariy jihatlarini aniqroq ochib berdi.

Din siyosatining nazariy va huquqiy asoslarini chuqur tushunish maqsadida ma'lumotlar yig'ish jarayoni puxta tashkil etildi. Avvalo, arxiv materiallari tahlil qilindi, bunda asosan sobiq SSSR Davlat Arxivlaridan olingan hujjatlar, rasmiy sovet bayonnomalari va qarorlari muhokama qilindi. Shuningdek, sovet davrida nashr etilgan ilmiy va tarixiy asarlar, maqolalar ham keng ko'lamda o'rganildi. Bu jarayon davomida manbalar xilma-xilligi va ishonchliligi ta'minlandi, bu orqali O'zbekistondagi sovet diniy siyosati nazariy va huquqiy asoslarining to'liq va aniq tasviri yaratilishi imkoniyatlari oshirildi.

Tarixiy tahlil: Tarixiy tahlil metodologik yondashuv bo'lib, u o'tgan voqealar, jarayonlar va holatlarni ularning tarixiy kontekstida o'rganishga qaratilgan. Bu metod Sovet davrining O'zbekistondagi diniy siyosatining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilishda qo'llaniladi.

Kontent tahlili: Kontent tahlili metodologiyasi yozma, og'zaki yoki boshqa turdagi axborot manbalaridagi ma'lumotlarni tizimli ravishda tahlil qilish usulidir.

Bu usul Sovet davli diniy siyosati matnlarini, qarorlarini va hujjatlarini chuqur o'rganishga yordam beradi.

Sifatli tadqiqot: Sifatli tadqiqot insonlarning tajribalari, fikrlari va ijtimoiy hodisalar sifatini o'rganishga yo'naltirilgan metodologik yondashuvdir. Bu metod Sovet davli diniy siyosatining ijtimoiy va madaniy ta'sirlarini aniqlash uchun muhimdir.

Xulosa

Sovet davlatining O'zbekistondagi diniy siyosati nafaqat nazariy jihatdan, balki huquqiy asoslari nuqtai nazaridan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ldi. Bu siyosat din erkinligini cheklashga qaratilgan bo'lib, diniy jarayonlarni davlat nazorati ostida ushlab turish maqsadini ko'zlagan. Huquqiy jihatdan, Sovet hukumati turli qonun va me'yoriy hujjatlar orqali diniy faoliyatlarni cheklab, diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga solgan. Shu bilan birga, bu siyosat nafaqat diniy erkinlikning cheklanishiga, balki jamiyatda diniy bag'rikenglik va madaniy qadriyatlarining kamayishiga olib

keldi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovet davrining diniy siyosati asosan davlatning marksistik-maoistik ideologiyasiga asoslangan bo'lib, u orqali diniy sohani siyosiy maqsadlarda boshqarish va nazorat qilish amalga oshirilgan.

Sovet davrida O'zbekistonda yuritilgan diniy siyosat mamlakatning ijtimoiy- siyosiy va madaniy hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Ushbu siyosat diniy erkinliklarni cheklash, diniy tashkilotlarni nazorat ostida ushlab turish va diniy faoliyatni davlat ideologiyasiga muvofiqlashtirishga qaratilgan edi. Natijada, ko'plab diniy an'analar va qadriyatlar zaiflashdi, natijada jamiyatda sekulyarizmning kuchayishi kuzatildi. Biroq, bu jarayon uzoq muddatli ijtimoiy o'zgarishlarga ham olib keldi, jumladan diniy ongning pasayishi va madaniy merosning qisman yo'qolishi. Bugungi kunda esa, Sobiq Sovet davrining diniy siyosati O'zbekistonning madaniy va siyosiy muhitini shakllantirishda ahamiyatli omil sifatida e'tirof etilmoqda. Uning xotirasi va ta'sirlari, ayniqsa diniy erkinlik, milliy madaniyat va ijtimoiy uyg'unlik masalalarida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Sovet Davlatining O'zbekistonda yuritgan diniy siyosati ko'plab nomuvofiqliklar va ziddiyatlarga ega edi, bu esa nafaqat boshqaruv tizimiga, balki diniy jamoalarga ham jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Sovet hokimiyati diniy faoliyatni cheklash, diniy tashkilotlarni monopoliyaga olish va ularni davlat nazorati ostiga qo'yish orqali o'z maqsadlariga erishishga harakat qildi. Shu bilan birga, diniy e'tiqod va amaliyotlarni butunlay yo'q qilishga qaratilgan qat'iy siyosiy choralar ko'plab muammolarni keltirib chiqardi. Bu siyosat natijasida, din va davlat o'rtasidagi munosabatlarda cho'qqilar yuzaga keldi: boshqaruv diniy erkinlikni cheklashni davom ettirgan bo'lsa-da, diniy jamoalar yashirincha o'z faoliyatlarini davom ettirish usullarini topishga majbur bo'ldi. Mazkur ziddliklar religiyalik va siyosiy jarayonlarning murakkablashuviga olib keldi, bu esa oxir-oqibatda Sovet hokimiyatining diniy siyosatini uzoq muddatda samarali bo'lishiga to'sqinlik qildi va mahalliy diniy madaniyatning tanazzuliga olib keldi.

Ushbu tadqiqot Sovet davrining O'zbekistonda yuritgan diniy siyosatini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot nafaqat tarixiy manbalarni chuqur tahlil qilgan holda, balki huquqiy asoslarni ham yoritib, mavzuning kompleks ko'rinishini taqdim etdi. Bu ilmiy ish mintaqada diniy va siyosiy munosabatlarni o'rganishda yangi nazariy va amaliy yo'nalishlarga istiqbol ochadi. Kelajakdagi tarixiy va huquqiy tadqiqotlar uchun ushbu izlanish qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, sovet siyosatining mintaqaviy xususiyatlarini chuqur tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдурахмонов, Ф. (2001). Советлар даврида Ўзбекистонда диний сиёсат ва унинг ижтимоий-сиёсий таъсири. Тошкент: Тошкент давлат университети нашриёти.
2. Жўраев, Ш. (2010). СССРнинг диний сиёсати: Ўзбекистон мисолида таҳлил. Тошкент: Ўзбекистон Миллий Илмлар Академияси журналы, 4, 45-52.
3. Қодиров, М. (2015). Ўзбекистонда советлар даврида диний эркинлик ва унинг чекланиши. Тарих фанлари бўйича илмий журнал, 3, 112-118.
4. Султанов, А. (1998). ОСИ: Ўзбекистонда дин ва давлат муносабатлари. Тошкент: Ўзбекистон миллий университети нашриёти.
5. Тошпўлатов, Р. (2007). Диний сиёсати ва ҳуқуқий асослари: Совет Ўзбекистониде тажриба. Тарих ва ҳуқуқ, 2, 76-83.
6. Ҳакимов, Б. (2012). Совет хокимияти ва диний ташкилотлар: Ўзбекистон контексти.

Тошкент: Ўзбекистон Фанлар Академияси нашриёти.

7. Юсупов, Д. (2005). Ўзбекистонда советлар вақтида диний сиёсат ва унинг ижтимоий таъсири. Республика тарих журналы, 1, 33-40.

8. Эргашев, С. (2018). Советлар Иттифоқида диний эркинлик ва уни қўллаб-қувватловчи ҳуқуқий механизмлар. Тошкент: Юридик фанлар институти нашриёти.

9. Фарходов, Ж. (2003). Диний сиёсати ва суве ет давридаги ҳуқуқий ҳисоботлар. Ўзбекистон ҳуқуқий таҳлил журналы, 4, 59-65.

10. Назаров, Ф. (2011). Совет даврида Ўзбекистонда диний муассасаларни назорат қилиш тизими. Тошкент: Инсон ҳуқуқлари бўйича тадқиқотлар маркази нашриёти.

